

ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)

سیدعباس موسویان

شناسنامه پژوهشی اثر

عنوان طرح نامه: بررسی فقهی اقتصادی ابزارهای مالی (ابزارهای مالی اسلامی، صکوک)

پژوهشکده: نظام‌های اسلامی، گروه علمی: اقتصاد

محقق: سیدعباس موسویان

ناظر علمی: گروه اقتصاد

ارزیابان علمی: آقایان مجید رضایی و غلامعلی مصحومی‌نیا

موضوع اصلی: ابزارهای مالی اسلامی

مدت انجام تحقیق: ۸۲ - ۸۵

ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)

سیدعباس موسویان

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

طراح جلد: بیژن صیفوری

چاپ اول: ۱۳۸۶ شماریان: ۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۵۰۰۰ تومان

شابک: ۴ - ۱۳ - ۲۹۸۲ - ۹۶۴ - ۹۷۸

چاپ و صحافی: چاپخانه مجمع جهانی اهل بیت(ع)

سروشخانه: موسویان، عباس.

عنوان و پدیدآور: ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) / عباس موسویان.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۶.

مشخصات ظاهری: ۴۸۷ ص.

بها: ۵۰۰۰۰ ریال شابک: ۴-۱۳-۲۹۸۲-۹۶۴-۹۷۸ ISBN

وضعیت فهرست نویسی: قیفا.

یادداشت: کتابنامه: ص. [۳۶۵]-۳۷۲. همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: اوراق بهادار اسلامی. موضوع: بازار سرمایه -- ایران. موضوع: اسلام و اقتصاد.

موضوع: امور مالی -- جنبه های مذهبی -- اسلام.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده بندی کنگره: ۸۲ الف / ۶ / ۱۹۸ HP

رده بندی دیویی: ۳۹۷/۳۷۹

شماره کاتالوگی ملی: ۱۱۳۶۷۲۶

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فهرست اجمالی

مقدمه.....	۳۱
بخش اول: مبانی نظری (فقهی و اقتصادی) ابزارهای مالی	۳۹
فصل اول: اصل صحت و لزوم قراردادهای دیدگاه فقه اسلامی.....	۴۳
فصل دوم: ضوابط عمومی قراردادهای بازار سرمایه از دیدگاه فقه اسلامی.....	۷۷
فصل سوم: ضوابط اختصاصی قراردادهای بازار سرمایه از دیدگاه فقه اسلامی.....	۱۸۹
فصل چهارم: اصول و معیارهای اقتصادی ابزارهای مالی بازار سرمایه.....	۲۵۳
بخش دوم: ابزارهای مالی متعارف (سنتی)	۲۶۹
فصل اول: اوراق قرضه.....	۲۷۳
فصل دوم: اوراق سهام عادی.....	۲۹۷
فصل سوم: اوراق سهام ممتاز.....	۳۲۷
بخش سوم: ابزارهای مالی جدید	۳۴۳
فصل اول: اوراق قرض الحسنه.....	۳۴۷
فصل دوم: اوراق مباحه.....	۳۵۵
فصل سوم: اوراق اجاره و منفعت.....	۳۶۵
فصل چهارم: اوراق استصناع.....	۳۸۵
فصل پنجم: اوراق مشارکت.....	۴۰۹
فصل ششم: اوراق مضاربه، مزارعه و مساقات.....	۴۴۳
کتابنامه.....	۴۶۵

فهرست تفصیلی

۵	فهرست اجمالی
۷	فهرست تفصیلی
۳۹	پیشگفتار
۳۱	مقدمه
۳۲	مفاهیم و اصطلاحات کلیدی
۳۲	بورس
۳۲	اوراق بهادار
۳۳	بورس اوراق بهادار
۳۳	اوراق قرضه
۳۴	اوراق سهام عادی
۳۴	اوراق سهام ممتاز
۳۴	اوراق جدید مالی
۳۴	نقش و اهمیت بورس اوراق بهادار
۳۵	۱. تجهیز منابع مالی
۳۵	۲. تخصیص بهینه منابع
۳۵	۳. توزیع عادلانه درآمد و تقسیم مالکیت‌های بزرگ
۳۵	۴. رقابتی شدن بازار پول و سرمایه
۳۶	بورس اوراق بهادار ایران
۳۶	قلمرو و روش تحقیق
۳۷	فصل‌ها و فرضیه‌های تحقیق

بخش اول: مبانی نظری (فقهی و اقتصادی) ابزارهای مالی	۳۹
فصل اول: اصل صحت و لزوم قراردادهای از دیدگاه فقه اسلامی	۴۳
اصل صحت قراردادهای	۴۴
معنای صحت و فساد	۴۴
اصل اولی باب معاملات	۴۵
اصل ثانوی در باب معاملات	۴۶
دلایل اصل صحت قراردادهای	۴۶
دلیل اول: آیه وفای به عقود	۴۷
زمان نزول و فضای کلی سوره مائده	۴۷
تفسیر آیه «وفوا بالعقود»	۴۸
معنای عقد	۴۸
معنای وفای به عقد	۵۰
مفاد آیه	۵۱
اشکالات استدلال به آیه	۵۳
۱. اختصاص آیه به پیمانهای مربوط به خلافت امیرالمؤمنین علیه السلام	۵۳
۲. اختصاص آیه به قراردادهای متداول در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله	۵۴
۳. اختصاص آیه به پیمانهایی که لزوم وفای به آنها معلوم است	۵۷
۴. اختصاص آیه به وصایای الهی	۶۰
۵. لزوم تمسک به عام در شبهه مصداقیه	۶۲
۶. لزوم تخصیص اکثر	۶۳
دلیل دوم: آیه وفای به عهد	۶۴
دلیل سوم: آیه تجارت	۶۵
دلیل چهارم: حدیث «المسلمون و المؤمنون عند شروطهم»	۶۷
دلیل پنجم: حدیث «الناس مسلطون علی اموالهم»	۶۸
دلیل ششم: سیره شارع و متشرعه در باب معاملات	۷۰
جمع‌بندی دلایل اصل صحت معاملات	۷۱
اصل صحت معاملات در قانون مدنی ایران	۷۱
اصل لزوم قراردادهای	۷۳
دلایل اصل لزوم قراردادهای	۷۳
۱. آیه وفای به عقود	۷۳
۲. آیه تجارت	۷۴

۲۴.....	۳. حدیث «المؤمنون عند شروطهم»
۷۵.....	۴. حدیث ممنوعیت تصرف در مال دیگری
۷۵.....	۵. سیره عقلا
۷۶.....	۶. قاعده استصحاب
۷۷.....	فصل دوم: ضوابط عمومی قراردادهای بازار سرمایه از دیدگاه فقه اسلامی
۷۸.....	گفتار اول: ممنوعیت اکل مال به باطل
۷۹.....	کاربرد «اکل مال به باطل» در قرآن
۷۹.....	۱. آیه ۱۸۸ سوره بقره
۷۹.....	۲. آیه ۲۹ سوره نساء
۸۰.....	۳. آیه ۱۶۰ و ۱۶۱ سوره نساء
۸۰.....	۴. آیه ۳۴ سوره توبه
۸۱.....	کاربرد «اکل مال به باطل» در احادیث
۸۳.....	تفسیر آیه ۲۹ سوره نساء
۸۳.....	مفردات آیه
۸۳.....	۱. اکل
۸۳.....	۲. بینکم
۸۳.....	۳. باطل
۸۵.....	۴. تجارت
۸۶.....	۵. عن تراض منکم
۸۶.....	اعراب آیه
۸۶.....	۱. اعراب تجارت
۸۷.....	۲. تعیین نوع استثنا
۸۸.....	مقاد کلی آیه
۸۹.....	مباحث فقهی آیه
۹۰.....	۱. مقصود از باطل در آیه شریفه
۹۰.....	الف. باطل شرعی
۹۰.....	ب. باطل عرفی
۹۱.....	ج. باطل واقعی
۹۱.....	بررسی معانی سه گانه
۹۲.....	۲. دلالت آیه بر حکم تکلیفی و وضعی
۹۳.....	۳. قلمرو دلالت آیه

- گفتار دوم: ممنوعیت ضرر و ضرار ۹۷
- مدرک قاعده نفی ضرر ۹۸
- الف. قرآن ۹۸
۱. سوره بقره آیه ۲۳۳ ۹۹
۲. سوره بقره آیه ۲۸۲ ۹۹
۳. سوره بقره آیه ۲۳۱ ۱۰۰
- ب. روایات ۱۰۰
۱. جریان سحره بن جندب ۱۰۱
۲. حدیث شفعه ۱۰۲
۳. حدیث حفر قنات ۱۰۳
- ج. عقل ۱۰۳
- معنای ضرر و ضرار ۱۰۳
- معنای «لا» در ترکیب «لا ضرر و لا ضرار» ۱۰۵
- دیدگاه فقیهان پیرامون قاعده نفی ضرر ۱۰۶
۱. نظریه شیخ انصاری ۱۰۶
۲. نظریه آخوند خراسانی ۱۰۶
۳. نظریه فاضل تونی ۱۰۷
۴. نظریه محقق شریعت اصفهانی ۱۰۷
۵. نظریه امام خمینی ۱۰۷
۶. دیدگاه مکارم شیرازی ۱۰۸
۷. نظریه مختار ۱۰۹
- قلمرو قاعده نفی ضرر ۱۱۰
۱. شمول قاعده بر نفی حکم تکلیفی و وضعی ۱۱۰
۲. شمول قاعده بر امور عذمی ۱۱۰
۳. تقدیم قاعده نفی ضرر بر ادله احکام اولیه ۱۱۲
۴. تقدیم قاعده لا ضرر بر قاعده تسلیط مردم بر اموال ۱۱۴
- گفتار سوم: ممنوعیت غرر ۱۱۶
- مدارک قاعده نفی غرر ۱۱۶
۱. اجماع ۱۱۶
۲. روایات ۱۱۷
- الف. روایت نبوی معروف ۱۱۷
- ب. حدیث نبوی ۱۱۹
- ج. روایت دعائم الاسلام از امیرالمؤمنین علیه السلام ۱۱۹

- معنای قاعده نفی غرر ۱۲۱
۱. معنای غرر ۱۲۱
۲. نوع اضافه بیع به غرر ۱۲۳
- اول. اضافه موصوف به صفت ۱۲۳
- دوم. اضافه مصدر به مفعول ۱۲۴
۳. معنای نهی در حدیث نبوی ۱۲۵
- قلمرو قاعده نفی غرر ۱۲۷
- تطبیقات قاعده نفی غرر ۱۲۷
۱. خطر عدم وجود یکی از عوضین ۱۲۸
۲. خطر عدم قدرت بر تسلیم عوضین ۱۲۸
۳. خطر عدم اطلاع از ارزش عوضین ۱۲۸
۴. خطر عدم اطلاع از خصوصیات و شرایط معامله ۱۲۹
- ملاک و معیار غرر ۱۲۹
- عمومیت قاعده نفی غرر برای همه معاملات ۱۳۰
- گفتار چهارم: ممنوعیت ربا ۱۳۳
- مذکر تحریم ربا ۱۳۳
- جایگاه ربا در عصر تشریع ۱۳۳
- ماهیت ربای عصر تشریع ۱۳۵
- کیفیت تحریم ربا در قرآن ۱۳۷
- مرحله اول: تحریم ربا برای پیامبر ﷺ ۱۳۸
- مرحله دوم: ناپسند شمردن رباخواری ۱۳۹
- مرحله سوم: نقل حکایت عبرت‌آموز رباخواری یهود ۱۳۹
- مرحله چهارم: تحریم ربای فاحش ۱۴۰
- مرحله پنجم: تحریم قاطع و کلی ربا ۱۴۰
- نقد و بررسی نظریه تحریم تدریجی ربا ۱۴۲
- ربا در سنت ۱۴۴
۱. ربا از گناهان کبیره است ۱۴۴
۲. رباخواری بدترین شغل ۱۴۵
۳. ربا امری پیچیده ۱۴۵
۴. حيله برای رباخواری ۱۴۵
۵. عقوبت رباخوار ۱۴۶
۶. حرمت شهادت و کتابت ربا ۱۴۶

۷. علت تحریم ربا ۱۴۷
- انواع ربا ۱۴۷
۱. ربای قرضی ۱۴۷
۲. ربای معاملی ۱۴۹
- ربا و دیدگاه‌های جدید ۱۵۰
۱. اختصاص ربا به زیاده برای تمدید مدت ۱۵۰
- نقد ۱۵۱
۲. اختصاص ربا به زیاده فاحش ۱۵۲
- نقد ۱۵۳
۳. اختصاص ربا به زیاده در قرض‌های مصرفی ۱۵۵
- نقد ۱۵۶
۴. تفاوت ماهوی ربا و بهره ۱۵۷
- نقد ۱۵۸
۵. اختصاص ربا به بهره غیر بانکی ۱۵۹
- نقد ۱۵۹
۶. اختصاص ربا به بهره بانک‌های خصوصی ۱۶۰
- نقد ۱۶۱
۷. ربا ضرورت اقتصادی عصر حاضر ۱۶۲
- نقد ۱۶۳
- گفتار پنجم: حیله برای فرار از احکام شرعی ۱۶۴
- تعریف حیله ۱۶۶
- حیله برای فرار از حرمت ربا ۱۶۸
- تعریف حیله ربا ۱۶۹
- آله ممنوعیت حیله‌های ربا ۱۶۹
۱. مخالفت با علت و حکمت تحریم ربا ۱۶۹
۲. عدم قصد جدی بر انجام معامله ۱۷۲
۳. عدم فرق عرفی بین ربا و حیله‌های آن ۱۷۴
۴. روایات نهی کننده از حیله‌های ربا ۱۷۵
- آله جواز حیله‌های ربا ۱۷۸
- روایات تجویز کننده حیله‌های ربا ۱۷۸
۱. روایات تجویز کننده بیع العینه ۱۷۸
۲. روایات تجویز کننده بیع محاباتی ۱۷۹

۱۸۰	۳. روایات تجویز کننده بیع الخیار یا بیع به شرط
۱۸۲	۴. روایات تجویز کننده حیله‌های ربای معاملی
۱۸۳	جمع‌بندی
۱۸۴	معیارهای تشخیص حیله‌های مجاز و غیرمجاز ربا
۱۸۴	۱. نبود قصد جدی برای معامله
۱۸۵	۲. صدق عنوان ربا بر حیله
۱۸۵	۳. اتحاد عرفی و عقلایی حیله با ربا
۱۸۵	مصادیق حیله‌های مجاز ربا
۱۸۶	۱. خرید و فروش نقد و نسیه
۱۸۶	۲. خرید و اجاره به شرط تملیک دارایی‌های ثابت
۱۸۷	۳. فروش نسیه و تنزیل
۱۸۹	فصل سوم: ضوابط اختصاصی قراردادهای بازار سرمایه از دیدگاه فقه اسلامی
۱۹۰	گفتار اول: قرض
۱۹۰	تعریف قرض
۱۹۰	ماهیت قرارداد قرض
۱۹۱	انعقاد قرارداد قرض
۱۹۱	حکم قرض دادن و قرض کردن
۱۹۲	جواز یا لزوم قرارداد قرض
۱۹۳	نتیجه قرارداد قرض
۱۹۴	شرط زیاده، هدیه و کارمزد در قرارداد قرض
۱۹۵	مکان بازپرداخت قرض
۱۹۵	شرط رهن، ضمانت و کفالت در قرارداد قرض
۱۹۵	گفتار دوم: دین
۱۹۵	تعریف دین
۱۹۶	انواع دین
۱۹۶	پرداخت دین
۱۹۷	کاهش دین در مقابل پرداخت زودتر
۱۹۸	ناتوانی در پرداخت دین
۱۹۹	جریمه تأخیر در پرداخت دین
۲۰۱	جریمه تأخیر در قوانین ایران
۲۰۴	بیع دین

- ۲۰۵..... بیع دین در حقوق ایران
- ۲۰۶..... بیع دین به دین
- ۲۰۷..... گفتار سوم: بیع
- ۲۰۷..... تعریف بیع
- ۲۰۷..... ماهیت بیع
- ۲۰۸..... انعقاد بیع
- ۲۰۸..... لزوم بیع
- ۲۰۹..... انواع بیع به حسب بایع و مشتری
- ۲۰۹..... شرایط عوضین
- ۲۰۹..... اول: عین بودن مبیع
- ۲۱۱..... دوم: تعیین عوضین از جهت مقدار
- ۲۱۲..... سوم: تعیین عوضین از جهت جنس و وصف
- ۲۱۲..... چهارم: ملک طلق بودن عوضین
- ۲۱۲..... پنجم: قدرت بر تسلیم عوضین
- ۲۱۳..... انواع بیع از جهت زمان پرداخت عوضین
- ۲۱۳..... اول: بیع نقد
- ۲۱۳..... دوم: بیع نسبه
- ۲۱۴..... سوم: بیع سلف
- ۲۱۵..... چهارم: بیع کالی به کالی
- ۲۱۶..... گفتار چهارم: اجاره و اجاره به شرط تملیک
- ۲۱۶..... تعریف اجاره
- ۲۱۷..... انواع اجاره
- ۲۱۷..... ارکان قرارداد اجاره
- ۲۱۷..... الف. ایجاب و قبول
- ۲۱۷..... ب. طرفین عقد (متعاقدان)
- ۲۱۸..... ج. عوضان
- ۲۱۸..... شرایط عین مستأجره و منافع آن
- ۲۱۹..... شرایط عوض (اجاره بها)
- ۲۱۹..... ماهیت عقد اجاره
- ۲۲۰..... احکام اساسی عقد اجاره
- ۲۲۰..... ۱. تکالیف موجر

۲۲۱	۲. تکالیف مستأجر.....
۲۲۲	۳. احکام انحلال اجاره.....
۲۲۲	۴. سایر احکام اجاره.....
۲۲۳	تعریف اجاره به شرط تملیک.....
۲۲۳	تاریخچه و ضرورت.....
۲۲۴	اقسام اجاره به شرط تملیک.....
۲۲۴	۱. اجاره به شرط اختیار تملک.....
۲۲۴	۲. اجاره به شرط تعهد تملیک و تملک.....
۲۲۵	حکم عقد اجاره به شرط تملیک.....
۲۲۵	گفتار پنجم: جعاله.....
۲۲۵	تعریف جعاله.....
۲۲۶	اقسام جعاله.....
۲۲۶	۱. جعاله عام.....
۲۲۶	۲. جعاله خاص.....
۲۲۶	ماهیت جعاله.....
۲۲۷	ارکان جعاله.....
۲۲۷	۱. صیغه جعاله.....
۲۲۷	۲. جاعل (کارفرما).....
۲۲۸	۳. عامل.....
۲۲۸	۴. عمل.....
۲۲۸	۵. عوض (جعل).....
۲۲۹	احکام جعاله.....
۲۲۹	جواز جعاله.....
۲۳۰	تعدد عامل.....
۲۳۰	اشترای مواد اولیه مصالح بر عهده عامل یا جاعل.....
۲۳۱	تفاوت جعاله و اجاره.....
۲۳۱	گفتار ششم: شرکت.....
۲۳۱	تعریف شرکت.....
۲۳۲	اسباب شرکت.....
۲۳۲	شرکت عقدی.....
۲۳۳	انواع شرکت.....

۲۳۴	احکام شرکت
۲۳۴	سرمایه شرکت
۲۳۴	تصرف در اموال شرکت
۲۳۴	تقسیم سود و زیان
۲۳۵	تضمین ضرر احتمالی
۲۳۵	جواز شرکت
۲۳۵	تقسیم و انحلال شرکت
۲۳۶	گفتار هفتم: مضاربه
۲۳۶	تعریف
۲۳۶	ارکان عقد مضاربه
۲۳۶	الف. ایجاب و قبول
۲۳۶	ب. طرفین عقد
۲۳۷	ج. سرمایه
۲۳۷	د. کار (عمل)
۲۳۷	ه. سود
۲۳۸	ماهیت عقد مضاربه
۲۳۹	احکام اساسی عقد مضاربه
۲۴۱	گفتار هشتم: مزارعه
۲۴۱	تعریف مزارعه
۲۴۱	ارکان عقد مزارعه
۲۴۱	الف. طرفین عقد
۲۴۱	ب. ایجاب و قبول
۲۴۲	ج. زمین
۲۴۲	د. نوع زراعت و مدت مزارعه
۲۴۲	ه. سهم طرفین از محصول
۲۴۳	ماهیت عقد مزارعه
۲۴۳	احکام عقد مزارعه
۲۴۴	گفتار نهم: مساقات
۲۴۴	تعریف مساقات
۲۴۴	ارکان عقد مساقات

۲۴۴	الف. ایجاب و قبول
۲۴۵	ب. طرفین عقد
۲۴۵	ج. درختان
۲۴۶	د. مدت مسابقات
۲۴۶	هـ. سهم طرفین از محصول
۲۴۶	ماهیت عقد مسابقات
۲۴۶	احکام عقد مسابقات
۲۴۷	گفتار دهم: صلح
۲۴۸	ماهیت قرارداد صلح
۲۴۸	ارکان قرارداد صلح
۲۴۸	۱. ایجاب و قبول
۲۴۸	۲. طرفین قرارداد
۲۴۹	۳. متعلق صلح
۲۴۹	احکام صلح
۲۴۹	۱. لزوم صلح
۲۴۹	۲. جریان خيارات در صلح
۲۵۰	۳. جریان ربا در صلح
۲۵۰	۴. صلح دین به دین
۲۵۰	۵. صلح بر مبلغ دین
۲۵۱	۶. صلح بر سود و زیان
۲۵۱	۷. صلح برای بعد از فوت
۲۵۱	جمع‌بندی قرارداد صلح
۲۵۳	فصل چهارم: اصول و معیارهای اقتصادی ابزارهای مالی بازار سرمایه
۲۵۳	۱. مبانی اقتصاد خرد ابزارهای مالی
۲۵۳	۱. ۱. تطابق با اهداف و انگیزه‌های خریداران ابزارهای مالی
۲۵۴	الف. اهداف و انگیزه‌های خیرخواهانه و اخروی
۲۵۵	ب. کسب سود مادی
۲۵۶	۲. ۱. تطابق با روحیات و سلیقه‌های خریداران ابزارهای مالی
۲۵۸	حکمت تحریم ربا در تناسب با بازارهای مالی
۲۵۹	۳. ۱. نقدینگی

۲۶۰.....	۱. ۴. کارایی.....
۲۶۱.....	۲. مبانی اقتصاد کلان ابزارهای مالی.....
۲۶۱.....	۲. ۱. همسویی با رشد اقتصادی.....
۲۶۳.....	۲. ۲. همسویی با عدالت اقتصادی.....
۲۶۵.....	۲. ۳. قابلیت برای سیاست مالی.....
۲۶۶.....	۲. ۴. قابلیت برای سیاست پولی.....
۲۶۷.....	رتبه‌بندی اصول و معیارهای اقتصادی.....

بخش دوم: ابزارهای مالی متعارف (سنتی)..... ۲۶۹

فصل اول: اوراق قرضه..... ۲۷۳

۲۷۳.....	تعریف اوراق قرضه.....
۲۷۳.....	انواع اوراق قرضه.....
۲۷۴.....	۱. انواع اوراق از جهت سررسید.....
۲۷۴.....	۲. انواع اوراق از جهت ناشر.....
۲۷۴.....	الف. اسناد خزانه.....
۲۷۵.....	ب. اوراق قرضه دولتی.....
۲۷۵.....	ج. اوراق قرضه شهرداری‌ها.....
۲۷۶.....	د. اوراق قرضه شرکت‌ها.....
۲۷۷.....	۳. انواع اوراق از جهت محل مصرف.....
۲۷۷.....	الف. اوراق قرضه عمومی.....
۲۷۷.....	ب. اوراق قرضه طرح‌های خاص.....
۲۷۸.....	۴. انواع اوراق از جهت بازدهی (سود).....
۲۷۸.....	الف. اوراق قرضه با کوپن.....
۲۷۹.....	ب. اوراق قرضه بدون کوپن.....
۲۷۹.....	ج. اوراق قرضه بدون بهره.....
۲۸۰.....	د. اوراق قرضه درآمدی.....
۲۸۰.....	ه. اوراق قرضه با بهره متغیر.....
۲۸۱.....	و. اوراق قرضه با جایزه.....
۲۸۱.....	۵. سایر تقسیمات.....
۲۸۱.....	الف. اوراق قرضه رهنی.....

۲۸۱	ب. اوراق قرضه تضمینی
۲۸۲	ج. اوراق قرضه با نام و بی نام
۲۸۲	د. اوراق قرضه قابل تبدیل
۲۸۲	ه. اوراق قرضه با اختیار خرید سهام عادی
۲۸۳	و. اوراق قرضه پست (بنجل)
۲۸۳	ح. اوراق قرضه خارجی
۲۸۳	انتشار اوراق قرضه در ایران
۲۸۴	۱. اسناد خزانه (سال ۱۳۲۰)
۲۸۴	۲. اوراق قرضه ملی (سال ۱۳۳۰)
۲۸۵	۳. اسناد خزانه (سال ۱۳۴۱)
۲۸۵	۴. اوراق قرضه دفاعی (سال ۱۳۴۶)
۲۸۶	۵. اوراق قرضه کشاورزی (سال ۱۳۴۶)
۲۸۶	۶. اوراق قرضه عباس آباد (سال ۱۳۵۰)
۲۸۶	۷. اوراق قرضه اصلاحات ارضی (سال ۱۳۵۲)
۲۸۷	۸. اوراق گسترش مالکیت واحدهای تولیدی (سال ۱۳۵۴)
۲۸۷	۹. اوراق قرضه بانک توسعه کشاورزی ایران (سال ۱۳۵۴)
۲۸۷	۱۰. اوراق قرضه بدون جایزه (سال ۱۳۵۸)
۲۸۸	کارنامه اوراق قرضه در ایران
۲۸۸	نقش اقتصادی اوراق قرضه
۲۸۹	۱. انتشار اوراق قرضه برای تأمین کسری بودجه
۲۸۹	۲. انتشار اوراق قرضه برای تأمین مالی طرح‌ها
۲۹۰	۳. انتشار اوراق قرضه برای سیاست پولی
۲۹۱	ماهیت فقهی اوراق قرضه
۲۹۱	۱. اوراق قرضه با بهره
۲۹۳	۲. اوراق قرضه درآمدی
۲۹۴	۳. اوراق قرضه با جایزه
۲۹۵	۴. اوراق قرضه تنزیلی
۲۹۷	فصل دوم: اوراق سهام عادی
۲۹۷	بنگاه اقتصادی
۲۹۸	بنگاه‌های فردی

۳۹۸	شرکت تضامنی یا غیرسهامی
۳۹۸	شرکت‌های سهامی
۳۹۹	۱. شخصیت حقوقی مستقل
۳۹۹	۲. مسئولیت محدود
۳۰۰	اوراق سهام
۳۰۰	تعریف سهم
۳۰۱	انواع سهام
۳۰۱	الف. سهام عادی
۳۰۱	تعریف سهام عادی
۳۰۱	ویژگی‌های سهام عادی
۳۰۲	۱. سررسید سهام عادی
۳۰۲	۲. ارزش اسمی سهام عادی
۳۰۲	۳. قیمت صدور سهام عادی
۳۰۲	۴. ارزش دفتری سهام عادی
۳۰۳	۵. ارزش بازاری سهام عادی
۳۰۳	۶. ارزش ذاتی سهام عادی
۳۰۴	حقوق سهامداران عادی
۳۰۴	۱. حق مالکیت
۳۰۴	۲. حق رأی
۳۰۵	۳. سود سهام
۳۰۶	۴. حق تقدم خرید سهام جدید
۳۰۶	۵. سهام جایزه (سود سهمی)
۳۰۷	ب. سهام ممتاز
۳۰۷	ج. سهام مؤسس
۳۰۷	د. سهام با حق چند رأی
۳۰۸	کارکرد اقتصادی اوراق سهام
۳۰۸	۱. ثبات اقتصادی شرکت
۳۰۸	الف. ثبات سرمایه
۳۰۹	ب. ثبات در قبال تغییرات قیمت
۳۱۰	۲. توزیع ریسک و کاهش نااطمینانی
۳۱۰	۳. توزیع عادلانه

۴. تثبیت سطح عمومی قیمت‌ها و ثبات بیش‌تر اقتصادی.....	۳۱۱
۵. همسویی منافع سهامداران و کارفرمایان.....	۳۱۲
ماهیت فقهی اوراق سهام عادی.....	۳۱۳
مرحله نخست: مشروعیت معاملات شرکت‌های سهامی.....	۳۱۴
مرحله دوم: مشروعیت شرکت‌های سهامی به عنوان پدیده‌ای مستحدثه.....	۳۱۷
مرحله سوم: مشروعیت شرکت‌های سهامی به عنوان مصداقی از عقد شرکت.....	۳۱۹
۱. مسأله جواز عقد شرکت.....	۳۱۹
۲. تصمیم‌گیری بر اساس رأی اکثریت.....	۳۲۰
۳. مدیریت شرکت توسط هیأت مدیره و مدیرعامل.....	۳۲۱
۴. کیفیت تقسیم سود.....	۳۲۲
۵. ممنوعیت تصرف در اموال شرکت با مرگ، بیهوشی و محجور شدن یکی از شرکا.....	۳۲۳
فصل سوم: اوراق سهام ممتاز.....	۳۲۷
تعریف سهام ممتاز.....	۳۲۷
تفاوت سهام ممتاز با سهام عادی.....	۳۲۷
تفاوت سهام ممتاز با اوراق قرضه.....	۳۲۸
انواع سهام ممتاز.....	۳۲۸
۱. سهام ممتاز با سود جمع شونده.....	۳۲۹
۲. سهام ممتاز مشارکتی.....	۳۲۹
۳. سهام ممتاز با نرخ شناور.....	۳۲۹
۴. سهام ممتاز قابل تبدیل به سهام عادی.....	۳۳۰
۵. سهام ممتاز قابل بازخرید.....	۳۳۰
ویژگی‌های سهام ممتاز.....	۳۳۱
۱. سررسید سهام ممتاز.....	۳۳۱
۲. ارزش سهام ممتاز.....	۳۳۱
۳. سود سهام ممتاز.....	۳۳۲
۴. ریسک سهام ممتاز.....	۳۳۲
حقوق سهامداران ممتاز.....	۳۳۳
۱. حق رأی اقتضایی.....	۳۳۳
۲. حق تبدیل سهام ممتاز به سهام عادی.....	۳۳۳

۳۳۴.....	۳. حق مشارکت در سودها و دارایی‌های مازاد
۳۳۵.....	ماهیت فقهی سهام ممتاز
۳۳۵.....	۱. سهام ممتاز با سود ثابت غیر جمع‌شونده
۳۳۷.....	۲. سهام ممتاز با سود ثابت جمع‌شونده
۳۳۸.....	۳. سهام ممتاز مشارکتی
۳۳۹.....	۴. سهام ممتاز با نرخ سود شناور
۳۴۰.....	۵. سهام ممتاز قابل تبدیل به سهام عادی
۳۴۰.....	۶. سهام ممتاز قابل بازخرید
۳۴۱.....	جمع‌بندی

۳۴۲..... بخش سوم: ابزارهای مالی جدید

۳۴۷..... فصل اول: اوراق قرض الحسنه

۳۴۸.....	تعریف اوراق قرض الحسنه
۳۴۸.....	ماهیت اوراق قرض الحسنه
۳۴۹.....	انواع اوراق قرض الحسنه
۳۴۹.....	۱. اوراق قرض الحسنه بدون جایزه
۳۵۰.....	۲. اوراق قرض الحسنه با جایزه
۳۵۰.....	قلمرو اوراق قرض الحسنه
۳۵۰.....	۱. تأمین مالی طرح‌های عام المنفعه
۳۵۰.....	۲. تأمین سرمایه اشتغال اقشار کم درآمد
۳۵۱.....	۳. اعطای قرض الحسنه جهت نیازهای ضروری
۳۵۱.....	منافع اوراق قرض الحسنه
۳۵۱.....	بازار ثانوی اوراق قرض الحسنه
۳۵۲.....	بررسی فقهی اوراق قرض الحسنه
۳۵۳.....	بررسی اقتصادی اوراق قرض الحسنه
۳۵۳.....	الف. از منظر معیارهای اقتصاد خرد
۳۵۳.....	ب. از منظر معیارهای اقتصاد کلان
۳۵۵.....	فصل دوم: اوراق مرابحه
۳۵۶.....	تعریف اوراق مرابحه

انواع اوراق مرابحه.....	۳۵۶
۱. اوراق بدهی دولت (اوراق خرید دولت).....	۳۵۶
۲. اوراق مرابحه باز خرید دارایی‌ها.....	۳۵۷
۳. اوراق مرابحه مؤسسات مالی.....	۳۵۸
قلمرو اوراق مرابحه.....	۳۵۸
بازار ثانوی اوراق مرابحه.....	۳۵۹
فقه اوراق مرابحه.....	۳۵۹
۱. خرید و فروش بدون شرط و تبانی.....	۳۶۱
۲. خرید و فروش با شرط یا تبانی.....	۳۶۱
بررسی اقتصادی اوراق مرابحه.....	۳۶۲
الف. از منظر معیارهای اقتصاد خرد.....	۳۶۲
ب. از منظر اقتصاد کلان می‌توان.....	۳۶۳
فصل سوم: اوراق اجاره و منفعت.....	۳۶۵
تعریف اوراق اجاره.....	۳۶۵
ماهیت اوراق اجاره.....	۳۶۵
انواع اوراق اجاره.....	۳۶۶
الف. اوراق اجاره عادی.....	۳۶۶
ویژگی‌های اوراق اجاره عادی.....	۳۶۷
ب. اوراق اجاره به شرط تملیک.....	۳۶۹
ویژگی‌های اوراق اجاره به شرط تملیک.....	۳۶۹
قلمرو اوراق اجاره.....	۳۷۱
۱. کالاهای مصرفی با دوام.....	۳۷۱
۲. کالاهای سرمایه‌ای بنگاه‌های اقتصادی.....	۳۷۱
۳. کالاهای سرمایه‌ای دولت و مؤسسات دولتی.....	۳۷۱
بازار ثانوی اوراق اجاره.....	۳۷۲
فقه اوراق اجاره.....	۳۷۲
بررسی اقتصادی اوراق اجاره.....	۳۷۴
از منظر معیارهای اقتصاد خرد.....	۳۷۴
از منظر معیارهای اقتصاد کلان.....	۳۷۵
اوراق منفعت.....	۳۷۶

تعریف اوراق منفعت.....	۳۷۶
قلمرو اوراق منفعت.....	۳۷۷
۱. واگذاری منافع آینده دارایی‌های با دوام.....	۳۷۷
۲. واگذاری خدمات آینده.....	۳۷۸
بازار ثانوی اوراق منفعت.....	۳۷۹
فقه اوراق منفعت.....	۳۷۹
۱. بیع سلف منافع و خدمات.....	۳۸۰
۲. اجاره منافع و خدمات.....	۳۸۱
۳. صلح منافع و خدمات آینده.....	۳۸۲
بررسی اقتصادی اوراق منفعت.....	۳۸۳
از منظر معیارهای اقتصاد خرد.....	۳۸۳
از منظر معیارهای اقتصاد کلان.....	۳۸۴
فصل چهارم: اوراق استصناع.....	۳۸۵
تعریف استصناع.....	۳۸۵
انواع استصناع.....	۳۸۶
۱. سفارش ساخت و تکمیل کالا یا طرح نیمه تمام.....	۳۸۶
۲. سفارش ساخت تعدادی از کالای تولیدی یک تولید کننده.....	۳۸۶
۳. سفارش ساخت کالا با ویژگی‌های خاص.....	۳۸۷
۴. سفارش احداث طرح و پروژه‌های با ویژگی‌های خاص.....	۳۸۷
۵. سفارش ساخت برای انجام معامله.....	۳۸۷
ارکان قرارداد استصناع.....	۳۸۸
۱. طرفین قرارداد.....	۳۸۸
۲. عقد (ایجاب و قبول).....	۳۸۸
۳. عوضین.....	۳۸۸
دیدگاه‌های فقهی و حقوقی پیرامون قرارداد استصناع.....	۳۸۹
۱. استصناع قرارداد باطل.....	۳۹۰
۲. استصناع قرارداد صحیح.....	۳۹۲
۱. ۲. استصناع مصداقی از بیع سلف.....	۳۹۲
الف. عدم صق عنوان سلف یا سلم بدون پرداخت عوض.....	۳۹۲
ب. روایت «لایباع الدین بالدین».....	۳۹۳

ج. روایت «نهی النبی ﷺ عن بیع الکالی بالکالی».....	۳۹۴
د. اجماع.....	۳۹۴
ه. سیره مشرعه.....	۳۹۵
۲. استصناع به عنوان بیع مستقل.....	۳۹۶
۳. استصناع به عنوان اجاره یا جعاله.....	۳۹۸
۴. استصناع با عنوان قرارداد مستقل.....	۴۰۰
۵. استصناع در قالب قرارداد صلح.....	۴۰۱
اوراق استصناع به عنوان ابزار مالی.....	۴۰۲
صورت اول: استصناع مستقیم.....	۴۰۲
صورت دوم: استصناع غیر مستقیم.....	۴۰۴
اوراق استصناع به عنوان ابزار سیاست پولی.....	۴۰۵
نقد و بررسی اوراق استصناع.....	۴۰۵
از جهت معیارهای اقتصاد خرد.....	۴۰۵
از جهت معیارهای اقتصاد کلان.....	۴۰۶
فصل پنجم: اوراق مشارکت.....	۴۰۹
تاریخچه اوراق مشارکت در ایران.....	۴۱۰
سیر تدوین قانون اوراق مشارکت.....	۴۱۱
اهداف انتشار اوراق مشارکت.....	۴۱۱
تعریف اوراق مشارکت.....	۴۱۲
ارکان اوراق مشارکت.....	۴۱۳
۱. ناشر.....	۴۱۳
۲. موضوع مشارکت.....	۴۱۳
۳. سرمایه، سود و زیان.....	۴۱۴
۴. عامل (کارگزار).....	۴۱۵
۵. امین.....	۴۱۵
ویژگی‌های اوراق مشارکت.....	۴۱۵
۱. مالکیت بدون حق رأی.....	۴۱۶
۲. مشارکت موقت.....	۴۱۶
۳. بازده اوراق مشارکت.....	۴۱۷
۴. تضمین اصل سرمایه و سود.....	۴۱۷

۵. قابلیت خرید و فروش در بازار ثانوی و قابلیت تبدیل یا تعویض با سهام..... ۴۱۸
- آثار اقتصادی انتشار اوراق مشارکت..... ۴۱۹
۱. تأمین مالی طرح‌های اقتصادی و تأمین کسری بوجه دولت..... ۴۱۹
۲. سیاست پولی و کنترل نقدینگی..... ۴۲۰
۳. ایجاد تنوع در بازار سرمایه..... ۴۲۱
۴. بهینه سازی ساختار نرخ سود..... ۴۲۲
۵. افزایش مشارکت مردم در سرمایه‌گذاری..... ۴۲۳
- عملکرد انتشار اوراق مشارکت..... ۴۲۳
- اشکالات عملکرد اوراق مشارکت..... ۴۲۹
۱. ابهام شرعی..... ۴۲۹
۲. ناسازگاری با اهداف..... ۴۳۰
۳. ابهام در حسابرسی..... ۴۳۱
۴. عدم تنوع..... ۴۳۱
۵. عدم تداوم منظم..... ۴۳۲
- مباحث فقهی اوراق مشارکت..... ۴۳۲
- ماهیت فقهی اوراق مشارکت..... ۴۳۳
- روابط حقوقی عناصر اوراق مشارکت..... ۴۳۴
- بازده اوراق مشارکت..... ۴۳۵
- بازده انتظاری..... ۴۳۶
- سود علی الحساب..... ۴۳۶
- قیمت‌گذاری طرح‌ها..... ۴۳۷
۱. تعیین قیمت به روش بازاری..... ۴۳۷
۲. تعیین قیمت به روش نرخ‌های مشابه..... ۴۳۸
- تسویه حساب..... ۴۳۸
- تضمین سرمایه و سود اوراق مشارکت..... ۴۳۹
- خرید و فروش اوراق مشارکت..... ۴۴۰
- تبدیل و تعویض اوراق مشارکت به سهام..... ۴۴۱
- اوراق مشارکت بانک مرکزی..... ۴۴۱
- فصل ششم: اوراق مضاربه، مزارعه و مساقات..... ۴۴۳
۱. اوراق مضاربه..... ۴۴۳

۴۴۳	تعریف اوراق مضاربه
۴۴۴	قلمرو اوراق مضاربه
۴۴۴	ماهیت اوراق مضاربه
۴۴۵	انواع اوراق مضاربه
۴۴۵	۱. اوراق مضاربه خاص
۴۴۵	۲. اوراق مضاربه عام با سررسید
۴۴۶	۳. اوراق مضاربه عام بدون سررسید
۴۴۶	بازار ثانوی اوراق مضاربه
۴۴۷	فقه اوراق مضاربه
۴۴۷	بررسی اقتصادی اوراق مضاربه
۴۴۸	از منظر معیارهای اقتصاد خرد
۴۴۸	از منظر معیارهای اقتصاد کلان
۴۴۹	۲. اوراق مزارعه
۴۵۰	تعریف اوراق مزارعه
۴۵۰	قلمرو و ماهیت اوراق مزارعه
۴۵۱	بازار ثانوی اوراق مزارعه
۴۵۱	فقه اوراق مزارعه
۴۵۲	بررسی اقتصادی اوراق مزارعه
۴۵۲	از منظر معیارهای اقتصاد خرد
۴۵۲	از منظر معیارهای اقتصاد کلان
۴۵۴	۳. اوراق مساقات
۴۵۵	تعریف اوراق مساقات
۴۵۵	قلمرو و ماهیت اوراق مساقات
۴۵۶	بازار ثانوی اوراق مساقات
۴۵۶	فقه اوراق مساقات
۴۵۷	بررسی اقتصادی اوراق مساقات
۴۵۷	از منظر معیارهای اقتصاد خرد
۴۵۸	از منظر معیارهای اقتصاد کلان
۴۵۹	نتیجه گیری و پیشنهادها
۴۶۵	کتابنامه

۴۷۵	فهرست آیات و روایات
۴۷۵	فهرست آیات
۴۷۸	فهرست روایات
۴۸۱	نمایه

www.ketab.ir

پیشگفتار

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و استقرار نظامی بر اساس آموزه‌ها و احکام آن در ایران از یک سو و شکست مکاتب بشری و ناکامی نظام‌های گوناگون اجتماعی در تأمین نیازهای مادی و معنوی انسان از سوی دیگر، بر گستره انتظار بشر از اسلام افزوده است.

انتظار آن است که دین اسلام به عنوان دین هدایت فرد و اداره جامعه، نظام‌های اجتماعی آن ترسیم و دیدگاه آن در مواجهه با یافته‌های علوم انسانی و مکاتب بشری، با منطقی مستدل و مستند ارائه گشته، بینش‌ها، ارزش‌ها و منش‌های دینی متدینان آسیب‌شناسی و ساحت قدسی دین از پیرایه‌های موهوم و موهون پیراسته گردد.

تحقق این امور، پژوهشی دقیق، جامع و سامان‌مند پیرامون کشف و بازآفرینی آموزه‌های اسلام و نظام‌های اجتماعی آن و همتی والا و تلاشی شایسته و روزآمد را می‌طلبد.

بدین منظور پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که نهادی علمی است در قالب سه پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی و فرهنگ و مطالعات اجتماعی و سیزده گروه علمی تخصصی در سال ۱۳۷۳ تأسیس گردید. پژوهشکده نظام‌های اسلامی، که مشتمل بر سه گروه اقتصاد، حقوق و سیاست است، به طور خاص با مطالعه نظامات اجتماعی، اهداف ذیل را تعقیب می‌کند:

۱. کشف و طراحی نظام‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی اسلام؛

۲. تحقیق و تبیین عالمانه مبانی و مباحث اساسی نظامات اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کاربردی در قلمرو آن؛
 ۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدد‌رسانی به متولیان امور و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛
 ۴. تحقیق در باب مسائل مستحدثه به انگیزه گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛
 ۵. پاسخ‌گویی به شبهات مطرح در باب فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی اسلام؛
 ۶. شناخت و نقد علمی مکاتب و نظامات معارض.
- تحقیق حاضر که نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند حجة الاسلام و السلمین دکتر سید عباس موسویان است که به بررسی ابزارهای مالی اسلامی می‌پردازد. بعد از موفقیت نسبی بانکداری اسلامی، اندیشمندان مسلمان به فکر طراحی بازار سرمایه و ابزارهای مالی اسلامی افتادند. ظرفیت‌های بالای عقود شرعی و نیازهای متنوع بازارهای مالی موجب شد که در اندک زمانی تحقیقات ارزشمندی در این عرصه ارائه شود که تحقیق حاضر یکی از آنها است. در این تحقیق بعد از بررسی مبانی فقهی و اقتصادی ابزارهای مالی، اوراق بهادار متعارف از دیدگاه فقه اسلامی و اقتصاد بررسی شده آنگاه بر اساس عقود جدیدی به نام ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) ارائه می‌شود.
- از محقق ارجمند و از شورای علمی گروه اقتصاد به‌ویژه ارزیابان تحقیق حجة الاسلام و السلمین مجید رضایی و علی معصومی‌نیا که مطالعه و راهنمایی‌هایشان بر غنای اثر افزوده‌اند و از سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که زحمت ویراستاری و انتشار اثر را بر عهده داشتند، تقدیر و تشکر می‌شود.

گروه اقتصاد

پژوهشکده نظام‌های اسلامی

مقدمه

در تمام جوامع، گروهی از صاحبان وجوه و پس اندازهای نقدی، به دلایل مختلف، علاقه یا توان سرمایه گذاری مستقیم در فعالیت های سودآور اقتصادی را ندارند؛ از سوی دیگر بسیاری از فعالان اقتصادی برخوردار از دانش، تجربه و توان کاری، منابع مالی مورد نیاز برای سرمایه گذاری را در اختیار ندارند. بازارهای پول و سرمایه با استفاده از انواع ابزارهای مالی، نقش واسطه بین این دو گروه را ایفا می کنند.

بورس اوراق بهادار به عنوان مهم ترین نماد متشکل بازار سرمایه هر کشور، پس اندازهای ریز و درشت، کوتاه مدت و بلند مدت جامعه را جذب کرده و به سمت طرح های مفید و مولد اقتصادی هدایت می کند. بدیهی است هر چه ابزارهای مالی مورد استفاده در این بازار تنوع بیشتری داشته باشند که بتوانند به اهداف، سلیقه ها و روحیات متنوع صاحبان پس انداز و متقاضیان وجوه پاسخ مثبت دهند، زمینه مشارکت افراد بیشتری را فراهم کرده و موجب رونق بیشتر اقتصاد خواهند شد. بر این اساس، طراحان و شرکت کنندگان در بازارهای مالی می کوشند با نوآوری به تنوع ابزارهای مالی بیفزایند، به طوری که امروزه صدها ابزار و شیوه برای تجهیز و تخصیص منابع مالی وجود دارد.

از آن جا که مبدأ چنین نگرشی کشورهای غربی بوده است، لذا بر اساس مبانی ارزشی و حقوقی آنان می باشد که در مواردی با مبانی ارزشی و حقوقی اسلام سازگار نیستند. بنابراین ضرورت دارد اساتید بزرگوار فقه با روش دقیق

اجتهادی، این ابزارها را بررسی کرده و دیدگاه اسلام بر جواز یا عدم جواز استفاده از آن‌ها را اعلام نمایند، به ویژه این که این ابزارها به سرعت گسترش یافته، در غالب کشورها از جمله کشورهای اسلامی رواج پیدا می‌کنند.

تحقیق حاضر گامی در جهت بررسی فقهی و اقتصادی مهم‌ترین ابزارهای مالی تأمین منابع در بازارهای سرمایه به ویژه بازار سرمایه ایران یعنی ابزارهای مالی متعارف چون اوراق قرضه، اوراق سهام عادی، اوراق سهام ممتاز، و ابزارهای مالی جدید (صکوک) چون اوراق قرض الحسنه، مرابحه، اجاره، منفعت، استصناع، مشارکت، مضاربه، مزارعه و مساقات است که در سه بخش نگارش شده است.

قبل از ورود به بحث، برخی از مفاهیم و اصطلاحات کلیدی را توضیح می‌دهیم، بعد به نقش و اهمیت بورس اوراق بهادار اشاره خواهیم کرد و سپس طی گزارشی اجمالی، فرضیه، روش تحقیق و فصل‌های تحقیق را بیان می‌کنیم.

مفاهیم و اصطلاحات کلیدی

بورس

«بورس» واژه‌ای فرانسوی و برگرفته از یک نام یونانی است و در اصطلاح به نوعی بازار خرید و فروش و یا نوعی معامله گفته می‌شود که در آن اسناد، اوراق مالی، پول‌های کشورهای مختلف، فلزات، طلا و نقره و امثال آن‌ها مبادله می‌شود. این واژه به طور معمول همراه با اضافه به کار می‌رود؛ مانند بورس اوراق بهادار، بورس فلزات، بورس جواهرات، و اگر به صورت مطلق استفاده شود منظور بورس اوراق بهادار است.^۱

اوراق بهادار

اوراق بهادار که از آن به ابزار مالی، دارایی مالی و دارایی نامشهود نیز تعبیر

۱. «نگرش اسلام به فعالیت‌های بازار بورس اوراق بهادار»، غلامرضا سرآبادانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مفید، ۱۳۷۹.

می‌شود.^۱ ورقه با ارزش و قابل مبادله‌ای است که به جهت اعتبار دولت یا سندیت از یک دارایی مشهود (فیزیکی) ارزش مبادلی پیدا کرده است. مشهورترین اوراق بهادار، پول رایج کشورها، چک‌های مسافرتی، چک‌های بانکی، اعتبار نامه‌ها، سفته، برات، اوراق سهام، اوراق قرضه و اسناد خزانه است.^۲

اوراق بهادار انواع گوناگونی دارد و به صورت‌های مختلف دسته‌بندی می‌شود. یک دسته از این اوراق، اوراق بهاداری است که هدف اصلی از صدور آن‌ها تأمین منابع مالی است. در این تحقیق به این دسته از اوراق بهادار توجه شده و از میان آن‌ها به بررسی ابزارهای مالی متعارف چون، اوراق قرضه، اوراق سهام عادی، اوراق سهام ممتاز، و ابزارهای مالی جدید چون اوراق مشارکت، مضاربه، اجاره، استصناع و مزایحه می‌پردازیم که مهم‌ترین ابزارهای تأمین مالی به حساب می‌آیند.

بورس اوراق بهادار

بورس اوراق بهادار یک بازار رسمی و دائمی است که در یک محل معین تشکیل می‌شود و در آن ابزارهای مالی و اوراق بهادار مورد معامله قرار می‌گیرد.^۳ وجود بازار فعال بورس، قیمت ابزارها و اوراق بهادار را عادلانه‌تر کرده، سرعت معاملات را بالا می‌برد و کمک زیادی به فرایند تشکیل سرمایه و سرمایه‌گذاری می‌کند.^۴

اوراق قرضه

ورقه قرضه، ورقه بهادار قابل معامله است که معرف مبلغی وام یا بهره می‌باشد که کلاً یا جزئاً در موعد یا مواعد تعیین شده باید توسط ناشر به دارنده‌اش مسترد گردد؛ ممکن است ورقه قرضه علاوه بر بهره حقوق دیگری

۱. مایکل فری، مبانی بازار و نهادهای مالی، ج ۱، ص ۱۸.

۲. حسن گلریز، بورس اوراق بهادار، ص ۳۶.

۳. همان، ص ۲۷.

۴. محمد نمازی، بررسی عملکرد اقتصادی بازار بورس اوراق بهادار در ایران، ص ۱۷۶.

نیز به همراه داشته باشد.^۱

اوراق سهام عادی

سهام قسمتی از سرمایه شرکت سهامی است که تعیین کننده میزان مشارکت، تعهدات و منافع صاحب آن در شرکت سهامی می باشد. ورقه سهم، سند قابل معامله و بیانگر تعداد سهام صاحب آن در شرکت سهامی است.^۲

اوراق سهام ممتاز

ورقه سهام ممتاز همانند سهام عادی سند قابل معامله و نماینده تعداد سهام صاحب آن در شرکت سهامی است با این تفاوت که سود صاحبان سهام ممتاز، ثابت و مقدم بر سود صاحبان سهام عادی است؛ البته اصل پرداخت سود به آنان متوقف بر تحقق سود شرکت است.^۳

اوراق جدید مالی

از آنجا که برخی از اوراق بهادار چون اوراق قرضه به جهت ربوی بودن قابل استفاده در کشورهای اسلامی نیست، برخی اندیشمندان اسلامی سعی در طراحی و به کارگیری ابزارهایی منطبق با تعالیم اسلام مانند اوراق قرض الحسنه، اوراق استصناع، اوراق مشارکت، اوراق مرابحه و اوراق مضاربه هستند که از آنها تحت عنوان ابزارهای مالی جدید یا اسلامی یاد می شود.

نقش و اهمیت بورس اوراق بهادار

با توجه به پویایی اقتصاد و تحولات سریع بازارها، پیش شرط ضروری استفاده از تمام ظرفیت ها و اشتغال کامل منابع انسانی و سرمایه ای، وجود بازار سرمایه کارا با ابزارهای مالی متنوع است. از این میان بورس اوراق بهادار به

۱. حسن گلریز، بورس اوراق بهادار، ص ۳۷؛ محمود عرفانی، حقوق تجارت، ج ۲، ص ۷۹.

۲. محمود عرفانی، حقوق تجارت، ص ۶۷.

۳. جهانخانی و پارسائیان، بورس اوراق بهادار، ص ۲۲۹.

ویژه اوراق بهاداری که به منظور تأمین منابع مالی منتشر می‌شوند، اهمیت فوق العاده‌ای دارد، گرچه این اوراق به جهت ویژگی‌هایشان، آثار و منافع متفاوت دارند، اما به صورت مشترک ثمرات قابل توجهی دارند که در این جا به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. تجهیز منابع مالی

امروزه یکی از راه‌های مطمئن جمع‌آوری وجوه لازم برای سرمایه‌گذاری، انتشار اوراق بهادار جهت تأمین مالی است. دولت‌ها، شهرداری‌ها و واحدهای تولیدی و تجاری به جای دریافت تسهیلات از بانک‌ها می‌توانند تحت ضوابطی از طریق انتشار و واگذاری اوراق قرضه، سهام عادی، سهام ممتاز، اوراق مشارکت و سایر اوراق مالی، نیازهای مالی خود را تأمین کنند. به‌طور معمول این روش تأمین مالی، ارزان‌تر و مطمئن‌تر است.

۲. تخصیص بهینه منابع

بازار بورس اوراق بهادار، با نظارت و کنترل مصرف منابع جذب شده و شرکت‌های پذیرفته شده در بورس، سرمایه‌های ریز و درشت جامعه را تجهیز کرده، به سمت واحدهای مفید و مولد اقتصادی هدایت می‌کند و در نتیجه سبب افزایش سرمایه‌گذاری، اشتغال، تولید و کنترل تورم می‌شود.

۳. توزیع عادلانه درآمد و تقسیم مالکیت‌های بزرگ

انتشار غالب انواع اوراق بهادار تأمین مالی - غیر از اوراق قرضه - به معنای تقسیم مالکیت واحدهای اقتصادی بزرگ بین گروه‌هایی از مردم است که تقسیم سود را به دنبال دارد. این شیوه باعث تحقق اهداف توزیع عادلانه و ایجاد احساس مشارکت مردم در فعالیت‌های تولیدی و تجاری می‌شود.

۴. رقابتی شدن بازار پول و سرمایه

وجود بازار کارای اوراق بهادار با ابزارهای متنوع، موجب شفافیت

متغیرهای اصلی اقتصاد چون قیمت‌ها، نرخ‌های سود و هزینه می‌گردد و در نتیجه زمینه سوء استفاده انحصاری مؤسسات پولی و بانکی را از بین می‌برد و نرخ‌های سود بانکی را به نرخ‌های بازده واقعی اقتصاد نزدیک می‌کند.^۱

بورس اوراق بهادار ایران

چنان‌چه در متن تحقیق گزارش خواهد شد، بورس اوراق بهادار ایران از فقر جذبی ابزارهای مالی رنج می‌برد. از یک طرف به دلیل عدم استقبال مردم و غیرقانونی بودن اوراق قرضه و برخی از انواع اوراق سهام ممتاز حضور ندارد، از طرف دیگر هنوز ابزارهای مالی جدید اسلامی طراحی و به بازار نیامده است؛ در نتیجه ابزار رایج اوراق سهام عادی است. از سال ۱۳۷۲ گرچه اوراق مشارکت نیز اضافه شده، اما به دلیل ویژگی‌هایش هنوز نتوانسته سهم قابل توجهی در بازار بورس اوراق بهادار پیدا کند، بر این اساس ضرورت دارد استاتید، مسؤولان و مستصדיان بازار سرمایه با ابداع و طراحی ابزارهای مالی جدید به غنای بازار سرمایه بپردازند.

قلمرو و روش تحقیق

این تحقیق از میان انواع متنوع ابزارهای مالی و اوراق بهادار به بررسی آن گروه که به هدف تأمین منابع مالی برای تشکیل سرمایه منتشر می‌شوند می‌پردازد و از آن میان بیش‌تر به بررسی ابزارهای متعارف چون اوراق قرضه، سهام عادی و سهام ممتاز، و ابزارهای جدید مالی چون اوراق مشارکت، مرابحه، اجاره، استصناع و مضاربه می‌پردازد و در بررسی این ابزارها نیز به دنبال توضیح مباحث موضوع‌شناسی، تشریح عملکرد اقتصادی و تبیین احکام فقهی است. روش تحقیق در بخش‌های موضوع‌شناسی و بیان عملکرد اقتصادی، روش کتابخانه‌ای است. در بخش فقهی در مواردی که سابقه کار

۱. برای مطالعه بیش‌تر ر.ک: حسن گلریز، بورس اوراق بهادار، ص ۲۸ به بعد؛ محمد نمازی، بررسی عملکرد اقتصادی بازار بورس اوراق بهادار در ایران، ص ۱۷۶ به بعد؛ مبانی بازار و نهادهای مالی، ج ۱، ص ۲۴ به بعد.

فقهی از ناحیه فقیهان وجود دارد، به شیوه کتابخانه‌ای و استفاده از احکام و فتاوی معتبر و در مواردی که کار فقهی معتبر صورت نگرفته، از روش اجتهادی استنباط احکام از مدارک و تطبیق کبریات و قواعد، بر صغریات استفاده می‌کند.

فصل‌ها و فرضیه‌های تحقیق

این تحقیق علاوه بر مقدمه و نتیجه، سه بخش و سیزده فصل به شرح ذیل دارد:
بخش اول حاوی چهار فصل که به بررسی مبانی نظری (فقهی و اقتصادی) ابزارهای مالی اختصاص دارد.

فصل نخست این بخش به تحقیق از دیدگاه کلی فقه اسلام در باب معاملات می‌پردازد. فرضیه اصلی آن است که با استفاده از آیات و روایات «اصل لفظی در معاملات صحت و لزوم است» بنابراین هر معامله عقلایی تا زمانی که دلیل عام یا خاص بر بطلان و جوازش نباشد، صحیح و لازم است. در این فصل به شیوه اجتهادی به دنبال اثبات اصل مذکور خواهیم بود.

فصل دوم به تحقیق از ضوابط عمومی قراردادها در فقه اسلامی می‌پردازد. فرضیه اصلی آن است که «اسلام چهار گروه از معاملات، یعنی معاملات ضرری، معاملات ربوی، معاملات غرری و معاملات منتهی به اکل مال به باطل را حرام و ممنوع می‌شمارد». در این فصل نیز به روش اجتهادی به دنبال اثبات ضوابط مذکور و تبیین قلمرو آن‌ها خواهیم بود.

فصل سوم به بررسی ضوابط اختصاصی قراردادهای بازار سرمایه اختصاص دارد. فرضیه اصلی این فصل آن است که: «فقه اسلامی علاوه بر ضوابط عمومی، ضوابط خاصی برای هر یک از قراردادهای مورد استفاده در بازار سرمایه دارد که در تبیین فقهی اوراق بهادار موضوع تحقیق مؤثر است». در این فصل با استناد به قول مشهور فقهای شیعه و اقوال فقهی امام خمینی علیه السلام و برخی از فقهای معاصر در صدد تبیین ضوابط اختصاصی هستیم.

فصل چهارم به بررسی اصول و معیارهای اقتصادی اوراق بهادار می‌پردازد

و فرضیه اصلی آن است که «ابزارهایی از جهت اقتصادی موفق هستند که متناسب با این اصول و معیارهای اقتصادی طراحی شده باشند».

بخش دوم تحقیق به بررسی فقهی و اقتصادی ابزارهای مالی متعارف می‌پردازد و حاوی سه فصل است.

فصل اول به بررسی اوراق قرضه می‌پردازد و فرضیه اصلی آن است که «معاملات مترتب بر اوراق قرضه از مصادیق قرض با بهره یا منتهی به آن می‌باشد که از دیدگاه فقه اسلام ربا و حرام است». در این فصل بعد از بررسی موضوع‌شناسی و تشریح عملکرد اقتصادی اوراق قرضه، اثبات می‌شود که غالب انواع اوراق قرضه، ربوی و هر نوع معامله با آن‌ها حرام و ممنوع است.

فصل دوم به بررسی اوراق سهام عادی می‌پردازد و فرضیه اصلی آن است که «معاملات مترتب بر اوراق سهام از مصادیق شرکت عقدی یا منتهی به آن است و از دیدگاه فقه اسلام مجاز است». در این فصل بعد از بررسی موضوع‌شناسی و تشریح عملکرد اقتصادی اوراق سهام عادی، اثبات می‌شود که معاملات مترتب به این اوراق در قالب عقد شرکت و عقد بیع قابل توجیه است.

فصل سوم به بررسی اوراق سهام ممتاز می‌پردازد و فرضیه اصلی آن است که «برخی از انواع سهام ممتاز از مصادیق قرض با بهره و ربا و برخی دیگر از مصادیق شرکت و حلال است». در این فصل با بررسی موضوع‌شناسی و تشریح عملکرد اقتصادی اوراق سهام ممتاز، اثبات می‌شود که برخی از انواع سهام ممتاز ماهیت اوراق قرضه و ربا دارند و برخی از ماهیت اوراق سهام عادی و شرکت برخوردارند.

بخش سوم تحقیق به بررسی فقهی و اقتصادی ابزارهای مالی جدید یا ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) می‌پردازد و حاوی شش فصل است. در این فصل‌ها نشان داده می‌شود با استفاده از عقود اسلامی چون قرض، بیع، اجاره، اجاره به شرط تملیک، استصناع، شرکت، مضاربه، مزارعه و مساقات می‌توان ابزارهایی مالی طراحی کرد که اولاً از دیدگاه فقه اسلامی مشروع و ثانیاً با توجه به اصول و معیارهای اقتصادی مورد قبول باشند.